

VISOKO ŠKOLSTVO U ZADRU TIJEKOM DEVETNAESTOG STOLJEĆA

STIJEPO OBAD

Dalmatinski studenti stoljećima su stjecali naobrazbu na talijanskim sveučilištima, osobito na Sveučilištu u Padovi.¹ Uslijed brojnih ratova, siromašna stanja stanovništva i velike udaljenosti, mletački senat dopustio je dalmatinskim studentima (1680) da mogu u Padovi izvanredno studirati pravo bez obveza i bez uvjeta da tijekom studija polažu ispite. Ispit su polagali samo na kraju studija radi diplomiranja.² Mogućnost izvanrednog studiranja prava, koja su uglavnom koristili plemićki sinovi, bila je teže izvodiva uslijed nedostatka dovoljno sposobnih mentora-učitelja i rigorozna ispita. U osamnaestom stoljeću, stoljeću prosvjetiteljstva i napretka znanosti javili su se zahtjevi za otvaranje svjetovnih prosvjetnih zavoda. Mletački senat donio je odluku (1779) o utemeljenju zaklade Sv. Dimitrija u Zadru za školovanje muške mladeži, uključujući stjecanje osnova iz pravnih znanosti.³ Mletački knez namijenio je ženski samostan sv. Dimitrija za obrazovanje muške omladine. U Zadru je postojalo još nekoliko zaklada, npr. Antuna Ciprianusa, namijenjena plemićima, Ivana Giovinoa i Sv. Mihovila na Ugljanu (San Michiele in monte).

Poslije propasti četiristogodišnje mletačke dominacije u Dalmaciji (1797) mletački privilegij nije ostao nezapažen ni za kratkotrajne prve austrijske uprave (1797—1806).⁴ Naime, austrijske vlasti nisu poništile mletačke odredbe o utemeljenju zaklade Sv. Dimi-

¹ Mirko D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«, *Ljetopis JAZU*, knj. 62, Zagreb, 1957, 334—375.

² Historijski arhiv Zadar (dalje HAZd), *Spisi pokrajinske intendance 1810*, XII, rubr. 6; *La voce dalmatica*, br. 15 od 8. IX 1860.

³ *La voce dalmatica*, br. 1 od 2. VI 1860.

⁴ *La voce dalmatica*, br. 15 od 8. IX 1860.

trija kojom od 1779. upravljaju zadarski plemići. Renta zaklade bila je namijenjena osnivanju internata i sveučilišta u Zadru.⁵ Plemići Nikola Jakšić, Ivan Đurović, Ivan A. Kreljanović, J. Parma, T. Pasquali i I. B. Stratico odlučili su da se prihvodi zaklade Sv. Dimitrija namijene otvaranju gimnazije u Zadru, koju bi pohađali ne samo sinovi plemića nego i djeca građana glavnog grada Dalmacije kao i ostalih gradova pokrajine. Predloženo je da se gimnazija otvori u samostanu sv. Dimitrija, koji je u međuvremenu stradao u požaru, pa je odlučeno da to bude u samostanu sv. Krševana koji je za tu svrhu bio preuređen. Tako je godine 1803. počela s radom zadarska gimnazija kojoj je prvi upravitelj bio domaći benediktinac Gaetano Aleardi. U sklopu gimnazije otvorena su tri odjela: gramatički, retorički i filozofski. Budući da u Zadru i Dalmaciji nije bilo vrsnih filozofa i matematičara, na poziv Aleardija došao je iz Rima benediktinac Rafaelo Zelli. Godine 1804. gimnazija je svečano otvorena.⁶ Tako je prvotna vjerska namjena zaklade sv. Dimitrija pretvorena u svjetovnu, tj. u otvaranje i održavanje prve gimnazije u Zadru.⁷

II

Na prijelazu iz osamnaestog u devetnaesto stoljeće Zadar je izgledao gospodarski zapušten, društveno nerazvijen, nacionalno otuđen; u gradu dominira birokracija stranog porijekla: talijanskog, njemačkog i francuskog. To je vrijeme smjene triju dominacija — mletačke, austrijske i francuske, čestih ratova, velike francuske revolucije koja je našla pristalica u Zadru i Dalmaciji.

Francuzi su došli u Dalmaciju godine 1806. i ostali do 1813. u vrijeme kada je Napoleon Bonaparte okrenuo leđa revoluciji. Količegod je pokušao odbaciti tekovine revolucije, što se vidi i u Građanskom zakoniku (1804) u čijem sastavljanju je osobno sudjelovao, ipak je njegovo carstvo ostalo baštinikom revolucije. Njegovi zavajevački ratovi imali su osvajački karakter i prema Dalmaciji. Ratoanima se prenosila slava Francuske, nove ideje i građanski društveni poredak. U osvojene zemlje Napoleon je slao svoje povjerljive ljude kakav je u Dalmaciji bio Talijan Vincenzo Dandolo. Na dužnosti generalnog providura Vincenzo Dandolo pokušao je provesti napredne građanske reforme u gospodarskom, društvenom i prosvjetnom pogledu. Svrha reformi bila je: izvući Dalmaciju iz feudalizma i udariti temelje njezinu buržoaskom preobražaju. Dandolo ukida stara prava

⁵ *La voce dalmatica*, br. 11 od 11. VIII 1860.

⁶ T. Erber, *Storia del Ginnasio Superiore di Stato in Zara*, Zara 1903, 43.

⁷ *La voce dalmatica*, br. 11 od 11. VIII 1860; Lj. Maštrović, *150 godina zadarske gimnazije*, Zadar 1954, 13, 14.

i privilegije,⁸ tako da su svi ljudi, bez obzira na klasnu, nacionalnu i vjersku pripadnost, bili jednaki pred zakonom i izjednačeni u pravima i dužnostima. Dandolo organizira modernu upravu, modernizira zdravstvo i školstvo i odvaja sudstvo od uprave. Najavljeno je školovanje sudačkog kadra, kako u buduću ne bi sudili »zli i neškolvani«⁹ suci. Pokušalo se otkloniti zapreke slobodnoj trgovini i obrtu, smanjiti carine,¹⁰ unaprediti poljoprivredu, izgraditi prometnice koje Dalmacija do tada nije imala. To su samo neke reforme koje je trebalo sprovesti u Dalmaciji gdje su vladali feudalni odnosi i to za relativno kratko vrijeme koje je ispunjeno ratovima, ekonomskim krizama i blokadama. Dolazilo je do nemira i buna, pogotovo zbog poreza i odlaženja u vojsku. Nove građanske reforme sukobile su se s tradicijom, patrijarhalnom sredinom, navikama, zaostalošću i neznanjem. S druge strane, u Dalmaciji su već postojale klasne napetosti, pa je malo nedostajalo da dobiju protufrancusko obilježje. Na dalmatinskom tlu sukobile su se stare i nove ideje, staro društvo s novim koje je trebalo izgraditi.

Da bi se realizirale sve te zamašne reforme i prešlo s feudalnog u moderni građanski život, bili su potrebni visokokvalificirani kadrovi koje Dalmacija nije imala. Dalmatinski studenti, koji se školuju na stranim sveučilištima, nisu mogli podmiriti narasle potrebe. Stoga je Dandolo doveo mnoge visoke stručnjake iz drugih zemalja, ponajviše iz austrijske Italije. Međutim, to nije bilo dovoljno. On je htio otvoriti mogućnost školovanja visokokvalificiranih stručnjaka u Dalmaciji, tako da se uz sinove plemića školuju djeca građana i pučana. Dandolo je namjeravao da u glavnom gradu Dalmacije otvori nekoliko viših i visokih škola koje će popuniti praznine u potrebnom kadru. Svrha je bila dobiti dobro upotrebljive praktičare i lojalne građane. S druge strane, Dandolo je htio uvođenjem vojne nastave i vojne obveze od Dalmacije napraviti napola kasarnu, i odgajalište novih kadrova preko novoosnovanih škola. Sve je bilo usmjereno na izgrađivanje novog poretka. To je razumljivo kad se zna da je Napoleon pod svaku cijenu htio sačuvati svoj posjed na Jadranu, koji predstavlja značajan strategijski most u daljnjim osvajačkim planovima prema istoku.

Sve te visoke nastavne institucije trebalo je utemeljiti u glavnom gradu pokrajine — Zadru gdje je postojala ekonomska podloga, prostorne i donekle kadrovske pretpostavke. Zadar je tih godina imao oko trideset tisuća stanovnika. Po socijalnom sastavu pučke obitelji čine apsolutnu većinu, zatim dolaze građanske i na kraju plemićke

⁸ V. Maštrović, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Zagreb 1959, 45.

⁹ *Kraljski Dalmatin*, 1806, br. 1, 4.

¹⁰ G. Novak, *Povijest Splita*, III, Split, 1965, 44.

obitelji. Privilegirano plemstvo popunjavalo je javne službe, a brojnije građanstvo nije imalo utjecaja u društvenom i političkom životu.¹¹ Za francuske uprave Zadar postaje političko, administrativno, upravno i sudsko središte Dalmacije. U njemu su se našli brojni činovnici stranci na odgovornim mjestima, a domaći uglavnom na nižim položajima. U to vrijeme Zadar je dobio obilježje činovničkog grada. Strano činovništvo čini izoliranu klasnu skupinu, vanjsko lice grada što nema ničeg zajedničkog u etničkom, jezičnom, socijalnom i nacionalnom, s većinom stanovništva u Varoši, Stanovima, Voštarici i Brodarici. Dandolo se uvjerio da u Zadru i Dalmaciji živi apsolutna većina slavenskog stanovništva što se lijepo vidi iz *Proglasa* župnicima Dalmacije u kome najavljuje da će zamoliti cara da na najviše crkvene položaje postavi domaće ljude. Proglas je tiskan na hrvatskom jeziku, što samo po sebi govori da se obraća hrvatskom svećenstvu. Između ostalog Dandolo piše da će zamoliti Napoleona: »da on odabere za Arkibiskupe i Biskupe ove drxave nai pomljivje, i nai kripostnije Redovnike Hervate.«¹²

Godine 1806. Vincenzo Dandolo upoznaje cara Napoleona sa žalosnim stanjem Dalmacije i obavještava ga o potrebi osnivanja Liceja u Zadru. Da bi što vjerodostojnije prikazao koliko Dalmacija zaostaje za Kraljevinom Italijom, u čijem je sklopu od godine 1806, Dandolo podsjeća Napoleona na tri sveučilišta, jedan institut, tri vojne akademije, više gimnazija i liceja koji djeluju u Kraljevini Italiji, dok u Dalmaciji nema nijedne visokè škole, tako da njezini studenti moraju ići na studije u Padovu, Loreto ili Ugarsku. Mnogi se studenti nisu mogli snaći u tim sredinama, pa su se odavali kojekakvim drugim poslovima, dok su njihovi roditelji bili izloženi prekomjernim materijalnim izdacima. Dandolo optužuje prethodnu osmogodišnju austrijsku upravu koja gotovo nije ništa učinila u pogledu školstva i konstatira da u Dalmaciji vlada veliko neznanje i da sve više opada želja za znanjem, što se ogleda u malom broju intelektualaca. U nestašici liječnika, kirurga, ljekarnika, primalja, kojih je svake godine sve manje, dogodilo se da su ih zamjenjivali neškolorani i nestručni ljudi.¹³ Dalmaciji su najviše nedostajali odvjetnici i javni bilježnici. U prosvjetnom pogledu stanje je više nego očajno, jer u 2/3 sela stanovništvo je nepismeno, tako da su jedini pismeni ljudi župnici. Ima sela u kojima nitko ne zna čitati ni pisati. Dandolo ukazuje na potrebu otvaranja osnovnih škola i gimnazija bez kojih je nemoguće dobiti javnu službu i obavještava cara da je otvorio nekoliko gimnazija i bogoslovskih škola koje se izdržavaju iz općinskih fondova i

¹¹ I. Erceg, »Stanovništvo Dalmacije (na prijelazu iz 18. u 19. st.)«, *Acta historio-oeconomica iugoslaviae*, vol. II, Zagreb 1975, 20, tab. 5.

¹² HAZd, *Štampe 1806*, sv. 5, br. 388a.

¹³ HAZd, *Godišnji izvještaj generalnog providura Vicka Dandola 1806*, knj. 1, 23a—24a.

fondova javne dobrotvornosti. U nastavku izvještaja Dandolo kaže da namjerava otvoriti Licej u Zadru koji još nema onu širinu koju on želi. Licej će se izdržavati iz fondova domaćih zaklada. Dandolo moli odobrenje za otvaranje Liceja u kojem će se studirati arhitektura, prirodne znanosti, poljoprivredne znanosti, fizika, kemija, farmacija, matematika primijenjena hidraulici i nautici, međunarodno pravo, pozitivno pravo uz tumačenje Napoleonova Građanskog zakonika, medicina, kirurgija s anatomijom, primaljstvo i veterina. Dandolo također moli cara da se akademski stupnjevi za notarijat, pravobranilaštvo, nižu kirurgiju, farmaciju i inženjere stječe u Zadru, a svi ostali akademski stupnjevi da se na temelju ispita postižu u Padovi, odnosno prepušta Napoleonu da o tome odluči.

Dandolo je u međuvremenu izvršio pripreme i 24. listopada 1806. objavio da se u Zadru otvara Licej s više škola; škola talijanske i latinske gramatike koju vodi don Tripo Rončević; škola lijepe književnosti (humanizam, retorika, elementi zemljopisa, talijanske i domaće povijesti) koju vodi don Ivan Đurović; škola filozofije (logika, metafizika, etika, matematika i fizika) koju vodi Rafaello Zelli; škola medicine (kirurgija, porodništvo i osnovi teoretske kemije) koju vodi dr Giacomo Tommasini,¹⁴ sveuč. profesor iz Parme; škola civilnog i prirodnog prava uz Napoleonov Građanski zakonik pod vodstvom prof. Mihovila Spalatina; školu prirodnopisa, botanike i agronomije vodi dr Ambroz Cariboni. Rektor studija je Gaetano Aleardi.¹⁵

Poslije objavljenog poziva za upis i tiskanog proglasa, 9. studenog 1806, izvršeno je postavljanje profesora i otvoren Licej u samostanu sv. Krševana u Zadru. Svečanom činu prisustvovali su Bartolomeo Benincasa, načelnik za javnu nastavu, članovi Komisije za školstvo: Ivan Kreljanović i J. Parma, u ime općine Nikola Jakšić i generalni providur Vincenzo Dandolo. U prigodnim govorima podvučeno je povijesno značenje toga čina, a da je do toga došlo zaslužan je Napoleon i njegov providur V. Dandolo, koji su ispunili davnu želju dalmatinskih intelektualaca da se otvori viša škola u pokrajini. Uslijed nesigurnih političkih prilika u prvu godinu Liceja upisan je mali broj studenata. Nastava se izvodila na talijanskom jeziku, a ško-

¹⁴ Mirko D. Grmek, »Medicinsko-kirurška škola u Zadru 1806—1811«, *Rad JAZU*, knj. 323, Zagreb 1961, 8, 9, 12. Usp. Lj. Maštrović, »Povijesni pregled školstva u Zadru«, *Zadar Zbornik*, Zagreb 1964, 495 i D. Grmek, *nav. dj.*, str. 7, bilj. 6. Giacomo Tommasini, prema mišljenju Mirka D. Grmeka, spada među najistaknutije liječnike svoga doba; njega je Dandolo pozvao i »smatrao najprikladnijom osobom za osnivanje medicinske katedre u Zadru«. Činij se, da Tommasini nije došao u Zadar.

¹⁵ HAZd, *Spisi generalnog providura 1806*, XII, br. 3753, rubr. 1. Za francuske uprave nekoliko profesora u Liceju i Centralnim školama bili su masoni, npr. Mihovil Spalatin, dr Carlo Bignami, Ambroz Cariboni, svećenici Tripo Rončević i Ivan Mischiati i drugi. (F. Kidrič, »Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije«, *Rad JAZU*, knj. 206, Zagreb, 1915, 51, 52.

lovanje je bilo besplatno. Po svemu sudeći medicinski tečaj godine 1806. nije bio otvoren.¹⁶ Od samog početka zadarski Licej dijeli se na niže i više odjele. U niže odjele ili gimnaziju spadali su gramatika i lijepa književnost, a u više filozofija, medicina, pravo i prirodne znanosti.¹⁷ U nižim odjelima predavali su profesori don Tripo Rončević i don Ivan Đurović, a u višim, uglavnom, profesori Talijani: Rafaelo Zelli, Luigi Armellini, Carlo Bignami iz Codogne, Ambrosio Cariboni iz Belluna, Giuseppe Dall' Oro iz Pavije, Francesco de Rossi, Basilio Mazzoli iz Rima, te domaći ljudi: Mihovil Spalatin, Ivan Mischiato i Orazio Pinelli. Rafaelo Zelli predavao je logiku, filozofiju, metafiziku, etiku, geometriju, algebru i fiziku; Ambrosio Cariboni botaniku, farmaciju i prirodopis; Carlo Bignami kemiju i agronomiju; Giuseppe Dall'Oro anatomiju i kirurgiju, Basilio Mazzoli crtanje i arhitekturu; Mihovil Spalatin pravo s Napoleonovim Građanskim zakonikom; Orazio Pinelli kliničku medicinu, te opat Issepi matematiku i fiziku.¹⁸ Licej je imao i jednog instruktora za vojničke vježbe i nekoliko učitelja za francuski jezik, kaligrafiju i glazbu. Studij za pravnike trajao je tri godine, za bilježnike dvije godine. U kolovozu 1807. održani su prvi ispiti pred komisijom, koja je bila zadovoljna uspjehom kandidata.

Druga, 1807/1808, školska godina prošla je u znaku reforme. U »Općoj osnovi javne nastave u Dalmaciji« između ostalog se navodi da se u Liceju mogu steći slijedeća zvanja: niži kirurg i opstetričar, ljekarnik, odvjetnik, javni bilježnik, arhitekt i mjernik. Za niže kirurge studij je trajao dvije godine, za ljekarnike jednu godinu, uz prethodnu četverogodišnju praksu kod nekog ljekarnika, za odvjetnike tri, javne bilježnike dvije, arhitekta i mjernike jedna godina s praksom od dvije godine kod priznatog inženjera.¹⁹

Zadarski Licej imao je i knjižnicu, botanički vrt na mjestu samostanskog vrta, površine za nasade i pokuse i konvikt. Predviđeno je bilo nabaviti fizikalne aparate za vježbe. Trebali su se pripremiti

¹⁶ M. Škarica, »Zadarski medicinski fakultet«, *Zadarska revija*, br. 2/1952, 3—10; Mirko D. Grmek, »Medicinski tečajevi u Trogiru i Sibeniku za vrijeme francuske vladavine«, *Anali Histozijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, VIII—IX, Dubrovnik, 1962, 379—411.

¹⁷ *Kraljski Dalmatin*, br. 16, 1806. Poblize o višim odjelima Liceja i Centralnih škola vidi Lj. Maštrović, *150 godina zadarske gimnazije*, Zadar, 1954, 14—26; isti, »Povijesni pregled školstva u Zadru«, *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964, 495—501; isti, »Zadarske više i visoke škole u rangu fakulteta«, *Slobodna Dalmacija*, br. 2149 od 1. I 1952.

¹⁸ Mirko D. Grmek, »Medicinsko kirurška škola u Zadru«, 15.

¹⁹ HAZd, *Spisi generalnog providurstva 1807*. XII, br. 3838, rubr. 1, i *Kraljski Dalmatin*, br. 25 od 20. VI 1807. Vidi Š. Peričić, »Pravni fakultet u Zadru za vrijeme francuske vladavine (1806—1813)«, *Zadarska revija*, br. 5/1965, 393.

kabineti za fiziku, zbirke za prirodopis i anatomiju. Da bi se mogao upisati u Licej, kandidat je trebao imati svršenu gimnaziju. Studenti su mogli dobiti stipendije.

Dandolovu Osnovu prihvatio je i Napoleon. To je bio korak dalje u reformi visokoškolske nastave, reorganizaciji i modernizaciji, po uzoru na školstvo u Kraljevini Italiji. Dandolo obavještava javnost da će Licej (mudroučionica) imati ulogu sveučilišta (svažtaučionice).²⁰ Studenti zadarskog Liceja bili su ponajviše iz Zadra ali i iz drugih većih mjesta Dalmacije: Splita, Šibenika, Makarske, Knina, Hvara, Trogira, Starog Grada na otoku Hvaru, Drniša, Imotskog, Visa, Skradina, Paga, Cresa, Rijeke i drugih mjesta. Godine 1807/1808. u Liceju je bilo osamdeset i osam studenata, od toga dvadeset i šest u Konviktu.

Profesorski zbor Liceja godine 1808. potrudio se da unaprijedi studij, odnosno »da se Licej po svojoj organizaciji približi sveučilištu.«²¹ U pismu Dandolu profesori smatraju da bi zadarski Licej mogao »potpuno služiti kao neka vrsta sveučilišta« te mole da se od tečajeva višeg odjela Liceja naprave fakulteti. Tako npr. »medicinski fakultet činili bi profesori patologije, botanike i farmacije, opće kemije i kirurgije; filozofski fakultet bio bi sastavljen od profesora logike i metafizike, matematike i fizike, prirodopisa, crtanja i arhitekture, a pravni bi fakultet činili profesori civilnog prava, kriminalnog prava i govornišva.«²² Predviđeni su i dekani za svaki fakultet i službenik za administraciju.

Zadarski Licej godine 1808. imao je više tečajeva nego oni u Italiji. Nedostajala je potpunija nastava iz matematike i fizike kao i katedra za porodiljstvo i sudsku medicinu. Dandolo je odgodio osnivanje novih katedara za zgodnije prilike. Nije došlo ni do pretvaranja škola u fakultete. Prema novom zakonu o uređenju liceja i sveučilišta u Talijanskom Kraljevstvu koji se odnosio i na Dalmaciju, u licejima se nisu mogli predavati sveučilišni predmeti; liceji su mogli davati samo pripreme pouke, jedino u pokrajinskim licejima mogli su se održavati tečajevi iz kirurgije i opstetricije. Međutim, u Zadru je ostalo po starom, tj. da su se stjecala pojedina znanja bez studiranja na sveučilištu.²³

Školske godine 1808/9. profesorskom zboru pridružili su se novi profesori: Ivan Brčić iz Zadra, prof. matematike i fizike, inače prvi student koji je završio zadarski Licej, te Antonio Grivelli iz Pavije, prof. eksperimentalne fizike; Luigi Armellini iz Rima, prof. retorike i opće povijesti; Francesco de Rossi iz Italije, prof. prava i kriminalne procedure; Ivan Cebalo iz Korčule, kateheta; Ivan Župan iz Zadra,

²⁰ *Kraljski Dalmatin*, br. 34 od 21. VIII 1807.

²¹ Mirko D. Grmek, »Medicinsko-kirurška škola u Zadru«, 22.

²² HAZd, *Spisi Generalnog providurstva 1808*, XII, rubr. 6.

²³ Mirko D. Grmek, »Medicinsko-kirurška škola u Zadru«, 25.

vojni instruktor, te Stefano Poverelli iz Zadra, asistent profesoru kemije i farmacije. Studij u Liceju stajao je više od polovice budžeta namijenjenog za škole u Dalmaciji. Njega nisu ni izdaleka mogli pokrivati prihodi iz zadarskih zaklada, pa se razlika morala nadoknaditi iz pokrajinske blagajne, tako da su dolazile u pitanje plaće profesorima.²⁴

Godine 1809. nastavilo se s reorganizacijom Liceja, kako bi ga se približilo razini sveučilišta. Ponovno je ustanovljeno da zadarski Licej po organizaciji i predmetima premašuje talijanske liceje »tako da je skoro kao neko sveučilište.«²⁵ Posebno formirana komisija potrudila se da produbi studij u Liceju i da ga organizaciono približi sveučilištima u Italiji. Po novom Pravilniku, koji je potpisao Dandolo, u Liceju su se mogla steći slijedeća zvanja: za liječnike (studij traje četiri godine), za više kirurge (četiri godine), za niže kirurge (tri godine), za ljekarnike (tri godine), za inženjere arhitekta (tri godine), za mjernike (dvije godine) i za pravnike (četiri godine). Trajanje nekih studija se povećalo. Međutim, Licej ni 1810. nije mogao dodijeliti doktorske diplome, tako da je svršeni student medicine umjesto diplome dobivao posebnu svjedodžbu.²⁶

Političke promjene godine 1809. dovele su do tle, da je Dalmacija izdvojena iz Kraljevine Italije i pripojena novoosnovanim Ilirskim provincijama. Time se je ugasila funkcija generalnog providura, te se je Vincenzo Dandolo početkom 1810. vratio u Italiju. Otada dominantnu ulogu u Dalmaciji imali su francuski generali. Dalmatinski guverner general Montrichard nije pokazao zanimanje za školstvo u Dalmaciji. Neke nade ukazale su se kad je na čelo civilne uprave došao intendant Rougier de la Bergerie, a za generalnog inspektora javne nastave Rafaello Zelli, koga je maršal Marmont pozvao u glavni grad Ilirskih pokrajina Ljubljanu. Na upražnjenu katedru metafizike došao je Ivan Đurović. Tada je u Liceju bilo jedanaest profesora. Na Zellijev prijedlog maršal Marmont izdao je 1810. odredbu o organizaciji školstva u Ilirskim pokrajinama. Između ostalog zadarski Licej trebao se preurediti u Centralnu školu na razini sveučilišta.²⁷ Uvjet za upis je: završena gimnazija ili završeni niži odjel liceja (ne samo u Dalmaciji nego i drugim pokrajinama).²⁸ U zadarskim Centralnim školama davala se prednost praktičnoj nastavi i prirodosnanstvenim disciplinama. Prema novom Pravilniku u Centralnim školama mogli su se stjecati akademski naslovi: liječnik, ki-

²⁴ *Isti*, 33.

²⁵ *Isti*, 36.

²⁶ HAZd, *Spisi pokrajinske intendance 1810*, XII, rubr. 6. Usp. M. Škarića, »Zadarski medicinski fakultet«, 9.

²⁷ *Telegraphe Officiel*, br. 3 od 10. X 1810.

²⁸ HAZd, »Javna nastava 1810«, svež. 1; Š. Peričić, »Pravni fakultet u Zadru za vrijeme francuske vladavine (1806—1813)«, 396—402.

rurg, ljekarnik, inženjer, arhitekt, mjernik, pravnik i teolog.²⁹ Nastava za liječnike kirurge trajala je pet godina, a za ljekarnike četiri godine, što znači da se trajanje tih studija produžilo. Inženjeri, arhitekti, pravnici i teolozi studirali su po četiri godine, a mjernici tri godine. Nastava se održavala, prema volji, na latinskom, francuskom ili talijanskom jeziku. Kao u većini tadašnjih francuskih sveučilišta tako i u Centralnim školama u Zadru predavala se latinska, francuska i talijanska rječitost, metafizika, narodno pravo, moralka, opća povijest, Napoleonov Građanski zakonik, Kazneni zakon i postupak, crtanje i arhitektura, matematika, mehanika, hidraulika, eksperimentalna fizika, opća i farmaceutska kemija, prirodopis i botanika, anatomija i fiziologija, patologija, kemija, medicina, sudska medicina, kirurgija, primaljstvo, te dvaput tjedno osnove vojničke pouke koje je izvodio jedan oficir. Na čelu Centralnih škola bio je Ambroz Cariboni. Studenti su imali indekse, tzv. matrikule, gdje su se upisivale ocjene i dobivali potpisi. Diplome su se izdavale na francuskom jeziku.

Profesorski zbor godine 1811. popunio se novim ljudima, to su: Ivan Mischiato iz Zadra, profesor fizike, koju je skupa s matematikom završio na zadarskom Liceju s odličnim uspjehom; Tomo Pinelli iz Zadra, profesor fiziologije i nauke o lijekovima, te Mihovil Brčić, također iz Zadra, u Liceju završio za ljekarnika i postao asistent za farmaceutsku kemiju. Tako je školske godine 1810/11. u Centralnim školama bilo petnaest nastavnika. Šestorica su bili Talijani, ostali sve domaći ljudi od kojih su trojica i školovani u zadarskom Liceju. U Centralnim školama bilo je upisano šezdeset i šest studenata, od njih dvadeset i sedam su pitomci što uživaju stipendije. Bilo je slušatelja predavanja koji se nisu upisivali niti polagali ispite. Najviše se studiralo pravo. Prilikom upisa u Centralne škole polagao se prijemni ispit iz latinskog, francuskog i talijanskog jezika, matematike i logike i to pred profesorima Centralnih škola.³⁰

Najviši domet koji su postigle zadarske Centralne škole je čin podjele prvih diploma svršenim studentima godine 1811. U prisustvu nekolicine uzvanika održani su prigodni govori i podijeljena dvadeset i jedna akademska diploma iz medicine, farmacije, arhitekture, geodezije, prava i teologije. Više od polovice studenata diplomiralo je na pravu.³¹ Akademske titule i postignute kvalifikacije u Centralnim školama u Zadru priznavale su se ne samo za francuske nego i za druge austrijske uprave.

²⁹ HAZd, *Spisi pokrajinske intendance 1810*, XII, rubr. 1; »Javna nastava 1810«, br. 92, tit. III, rubr. 6.

³⁰ Lj. Maštrović, »Nekoliko fragmenata iz prošlosti zadarskog školstva«, *Zadarska revija*, br. 4/1952, 32, 33.

³¹ HAZd, *Spisi francuske vlade 1811*, tit. XII, rubr. VI (Liceo Zadar). Poblje o studiju prava u Zadru vidi S. Peričić, »Pravni fakultet u Zadru za vrijeme francuske vladavine (1806—1813), 389—402.

Veliko zaprepaštenje izazvala je vijest potkraj 1811. da se ukidaju Centralne škole u Zadru, čini se, iz financijskih razloga. Načelnik općine Vergada žalio se na tu odluku, ističući da je Dalmaciji potrebno sveučilište kako bi se unaprijed uspješno razvijala. Umjesto Centralnih škola osnovan je koledž na razini gimnazije. Mnogi profesori s Centralnih škola ostali su u službi u raznim mjestima Dalmacije. To je bio veliki udarac za Zadar i ostalu Dalmaciju, za studente i njihove profesore i uopće za mladi naraštaj u pokrajini i izvan nje, jer je bilo onemogućeno da se najviša akademska zvanja stječu u domovini.^{31a}

III

Nakon ukidanja Centralnih škola petnaestak godina Zadar nije imao nijedne visokoškolske ustanove. U izmijenjenim političkim prilikama, novim austrijskim vlastima bilo je u interesu utemeljiti središnji bogoslovski zavod u Zadru, gdje bi se stjecala teološka obrazba za potrebe svih dalmatinskih biskupija.³² Najprije je bilo utemeljeno provincijalno ilirsko sjemenište (1821) u kome se dobivala pouka na hrvatskom jeziku u gotovo svim teološkim disciplinama.³³ Međutim, nekoliko godina kasnije (1826) utemeljeno je, poslije dužih natezanja između zadarske i splitske nadbiskupije, bogoslovsko učilište u Zadru koje je izjednačeno u planu i programu s drugim teologijama u Cislajtaniji. Novo sjemenište dobilo je naziv »Seminarium latinum«. U njemu je nastavni jezik bio latinski, ali su se od početka predavali staroslavenski i hrvatski jezik kao predmeti. Službeni naziv bogoslovskeg učilišta bio je »Nadbiskupsko sjemenište u Zadru«, od 1836. ima naziv »Bogoslovsko učilište u Centralnom sjemeništu«, a od 1903. »Institutum Theologicum Centrale Jadrense«. Nastava se održavala u zgradi Zmajevićeva sjemeništa. U zadarskoj bogosloviji školovao se svjetovni kler, ali je bilo i studenata redovnika.³⁴ Da bi se kandidat mogao upisati u bogosloviju, morao je imati završeno sjemenište. Studij je trajao četiri godine.

^{31a} HAZd, *Spisi pokrajinske intendance 1811*, tit. XII, rubr. 6, 864.

³² U Dalmaciji su tada postojala dva Zavoda u kojima se školovalo svjetovno svećenstvo, i to: Nadbiskupsko sjemenište u Splitu s latinskim jezikom u liturgiji i Nadbiskupsko sjemenište u Zadru sa staroslavenskim i hrvatskim jezikom u liturgiji, poznato pod imenom Zmajevićevo sjemenište. Jedno i drugo sjemenište služilo je za podmirenje potreba svojih nadbiskupija. U drugim pak biskupijama kandidati su se privatno spremali za svećenička zvanja i polagali ispit pred biskupom.

³³ I. Ostojić, *Centralno bogoslovsko sjemenište za Dalmaciju*, Split, 1969, 1.

³⁴ Godine 1828. austrijska vlada dopustila je franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja vlastitu bogosloviju (J. Ostojić, *nav. dj.*, 3).

Prve školske godine, 1826/27, upisano je sedamnaest slušatelja, 1846/47. šezdeset,³⁵ 1858/59. šezdeset i tri, 1885/86, šezdeset i devet, 1892/93. sedamdeset i četiri, 1906/7. devedeset i jedan, i 1914/15. stotinu i sedam studenata. Čini se da je ratnih godina broj slušatelja veći, upravo radi toga što bogoslovi nisu išli na regrutacije ni u rat. Usljed revolucionarnih gibanja 1848/49. studenti četvrtog tečaja nisu se vratili na završavanje studija u Zadru, nego su bogoslovske nauke dovršili u svojim biskupijama.³⁶ Zadarski nadbiskup Maupas trudio se da u Zadru i ostane središnji bogoslovski zavod za obje dalmatinske nadbiskupije — zadarsku i splitsku — i da se održi jednoobrazna nastava, ali u tome nije imao sreće.

Prvi rektor bogoslovskog učilišta bio je Ivan Mischiato, koji je još za francuske uprave završio Licej u Zadru i predavao matematiku i fiziku u Centralnim školama. Bogoslovski zavod u Zadru počeo je s osam profesora za Stari zavjet, Novi zavjet, crkvenu povijest, kanonsko pravo, dogmatiku, moraliku, pastoralku, staroslavenski i hrvatski jezik, katehetiku, metodiku i crkveno pjevanje.³⁷ Fakultativno su se učili arapski, kaldejski i sirski jezici.

Kroz devetnaesto stoljeće uvodili su se ili napuštali i drugi predmeti, npr. poljodjelstvo, filozofska etika, patrologija, metafizika, pouka o seoskim zadrugama itd. Profesori su dolazili putem natječaja uz prethodno napisanu klauzurnu radnju i pokusno predavanje, a od toga su mogli biti izuzeti samo oni kandidati koji su imali istaknute znanstvene radove iz discipline za koju su se natjecali.³⁸ Studenti su se služili skriptama i udžbenicima koje bi odabrala Dvorska kancelarija, odnosno Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču. Glavni teološki predmeti slušali su se na latinskom jeziku. Nakon završetka bogoslovskog studija stjecala se diploma koja je bila izjednačena s diplomom ostalih teoloških fakulteta u Austriji.

Godine 1867. bogoslovsko učilište preselilo se u novu zgradu, preko puta prvostolne crkve, gdje je ranije bilo latinsko sjemenište Florio.^{38a} Od početka bogoslovi su se služili bibliotekom Zmajevićeva sjemeništa, ali je 1866. utemeljena nova biblioteka, koja se je stalno povećavala dotacijama, ostavštinama, darovima i kupnjom.

Mnogi zadarski bogoslovi i neki njihovi profesori pisanom riječi i djelom dali su značajan doprinos hrvatskom narodnom preporodu

³⁵ *La Dalmazia*, br. 37, 1847. Usp. I. Ostojić, *nav. dj.*, 9.

³⁶ Dubrovački bogoslovi zadnji tečaj bogoslovijske slušali su u Dubrovniku sve do godine 1872. Splitski nadbiskup Pini pokušao je godine 1866. utemeljiti bogosloviju u Splitu, ili pak da se preseli Centralno bogoslovsko sjemenište (1865) u taj grad. Međutim, to mu nije pošlo za rukom (I. Ostojić, *nav. dj.*, 3).

³⁷ I. Ostojić, *nav. dj.*, 6.

³⁸ *Isti*, 7.

^{38a} C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, II, Zara 1879, 484—486.

u Dalmaciji. Od samog početka ilirskog pokreta u tom učilištu dolazi do preporodnog buđenja i okupljanja u društvo »Sloga« koje je, čini se, izdavalo list dvaput u tjednu. Kao ostali ilirci u Dalmaciji tako i mladi zadarski bogoslovi gajili su u Društvu hrvatski jezik³⁹ koga su u to doba nazivali ilirskim imenom. Pojavom *Zore dalmatinske* nekoliko njih, kao što su Mate Šantić, Jerko Granić, Nikola Valentić, pridonose suradnji i uređenju lista.

Nakon četrdesetosmaških previranja zadarskim bogoslovima pridružili su se svršeni splitski sjemeništari: Luka Botić, Miho Pavlinović, Natko Nodilo, Ivan Danilo, Antun Bakotić i drugi koji su upisali bogoslovske studije u Zadru. Nacionalno probuđeni i udruženi u tajnu družinu Regimenta »Ne boj se«⁴⁰ mladi bogoslovi opirali su se bezbojnoj i protuhrvatskoj orijentaciji nekih starješina. Oni su sve više uviđali da se hrvatski jezik afirmira, da se na njemu piše i raspravlja, a 1848. službeno zahtijeva da bude uveden u škole i urede. Dotad u zadarskoj bogosloviji dominira latinski kao nastavni, a talijanski kao društveni jezik, dok se hrvatski čuje samo u šetnjama, i to izvan grada. Otpor se javio prema talijanskom jeziku. Tako su prilikom održavanja jedne predstave bogoslovi tražili da ista bude na hrvatskom jeziku. Tražilo se dopuštenje Pokrajinskog namjesnika Lazara Mamule, koji nije ništa odgovorio. Studenti su odlučili, ako se na predstavi ne čuje nijedna narodna riječ, da će spriječiti održavanje priredbe. Tako je i bilo. Posljedica toga čina je odluka da se bogoslovija zatvori za stanovito vrijeme. Neki su bogoslovi odlučili napustiti studije, ali su u tome bili spriječeni molbama biskupa, Luka Botić je tom prilikom emigrirao u Srbiju.⁴¹ Drugi istup zadarskih bogoslova bio je u povodu Strossmayerova zahtjeva za osnivanje Sveučilišta u Zagrebu. Tom su prilikom zadarski bogoslovi uputili Strossmayeru pismo i izrazili podršku, što je bilo dovoljno da petorica od njih budu izbačena iz Bogoslovije.⁴²

Tijekom devetnaestog stoljeća iz tog učilišta izašla je čitava galerija učenjaka, književnika, biskupa, nadbiskupa i učenih profesora. Nabrojiti ćemo samo neke među njima: Mate I. Škarić iz Postira na otoku Braču, profesor i publicist; Nikola Valentić iz Paga, profesor i publicist; Ivan Franceschi iz Omiša, publicist; Ivan Danilo iz Kaštel-Staroga publicist i političar; Franjo Carrara iz Splita, arheolog i

³⁹ V. Foretić, »Šest pisama Andrije Allbrontija pisanih iz Zadra g. 1849. Petru Franasoviću u Korčuli, *Radovi Instituta JAZU*, sv. IV. V., Zagreb, 1959, 275, bilj. 1.

⁴⁰ B. Zelić-Bučan, »Luka Botić i regimenta 'Ne boj se' pod utjecajem srpske nacionalne propagande«, *Kolo*, 3/1971, 249—282.

⁴¹ B. Zelić-Bučan, »Luka Botić i regimenta 'Ne boj se' pod utjecajem srpske nacionalne propagande«, 252, 253.

⁴² K. Milutinović, »Strossmayer i narodni preporod u Zadru«, *Zadarska revija*, br. 4/1962, 270.

povjesničar; Đuro Pulić iz Dubrovnika, narodni preporoditelj i pedagoški pisac; Federico C. Bianchi iz Zadra, povjesničar; Šime Ljubić iz Staroga Grada na otoku Hvaru, arheolog i povjesničar; Vjekoslav Pavišić iz Makarske, književni povjesničar i povjesničar; Ivan Brčić iz Zadra, profesor i filolog; Antun Paše Kazali iz Dubrovnika, pjesnik i prevodilac; Miho Pavlinović iz Podgore, narodni preporoditelj i književnik; Ivan Stojanović iz Dubrovnika, književnik i povjesničar; Frane Bulić iz Vranjica, arheolog, konzervator i povjesničar; Dragutin Parčić iz Vrbnika na otoku Krku, filolog; Srećko Vulović iz Perasta, povjesničar; Stjepan Buzolić iz Obrovca, književnik i narodni preporoditelj; Juraj Biankini iz Staroga Grada na otoku Hvaru, publicist i političar; Petar Kaer iz Makarske, povjesničar; Jakov Čuka iz Zaglava, književni kritičar; Bare Poparić iz Kaštel Novoga, povjesničar i Luka Jelić iz Vranjica, povjesničar i arheolog. Spomenut ćemo i nekoliko imena koja su kraće ili duže studirali u Centralnom bogoslovskom sjemeništu, zatim izašli i istakli se na peru. To su: Luka Svilović, publicist; Jakov Čudina, esejist; Luka Botić, pjesnik; Ivan Mangjer, publicist i političar; Natko Nodilo, narodni preporoditelj i povjesničar i Dinko Politeo publicist i političar.⁴³

Centralno bogoslovsko sjemenište u Zadru najviše je vjersko učilište devetnaestog stoljeća u Dalmaciji, poznato po nekolicini vrsnih teologa koji su se istakli u teološkim studijama i drugim znanostima, arheologiji, povijesti, književnosti, umjetnosti, novinarstvu i publicistici. Desetljećima to je bio rasadnik svećeničkog podmlatka za sve dalmatinske biskupije. Najnadareniji među njima slati su na više studije u Beč, Rim i druge gradove, gdje su se mogla steći najviša znanja. Poslije prvog svjetskog rata Centralno bogoslovsko sjemenište s knjižnicom preseljeno je u Split, jer okupacijom Zadra i Rapalskim ugovorom njegovo stogodišnje djelovanje je silom prekinuto.

IV

Prestankom rada Centralnih škola za francuske uprave gasi se redovno, visoko, svjetovno školstvo u Zadru u devetnaestom stoljeću. Međutim, za druge austrijske uprave jača interes za redovni i privatni studij. Budući da redovni studij nije postojao u pokrajini, dalmatinski studenti, uglavnom, studiraju na talijanskim i austrijskim sveučilištima u Padovi, Paviji, Beču i Grazu. Interes za privatni studij, koliko je do sada poznato, javlja se 1825. i to za pravne znanosti. Dvije godine kasnije Dvorska Komisija u Beču izdala je Uputstvo, a prema njemu izrađen je Pravilnik (1828), u kojemu se detaljno

⁴³ I. Ostojić, *nav. dj.*, 12–17.

razrađuje način izvanrednog studiranja (spremanje ispita uz pomoć kvalificiranih instruktora i polaganja ispita). Pravilnikom su predviđeni semestralni i godišnji ispiti, koji su bili stroži za izvanredne nego za redovne studente. Teškoće takva studiranja ogledaju se u tome što se jednim ispitom morao ocijeniti napredak i znanje studenta, budući da tijekom godine nisu postojali kolegijalni ispiti.⁴⁴ Uslijed nedostatka kvalificiranih instruktora, koji su morali polagati ispite i posjedovati habilitacione isprave, te uslijed siromašnog stanja potencijalnih kandidata i težine takva studiranja, čini se, da je bilo malo studenata-privatista iz Dalmacije. I redovni i izvanredni studij bio je dosta skup, pogotovo za siromašne obitelji. Stoga su godine 1843. zadarska, drniška, paška i šibenska općina povele akciju da se obnovi redovni pravni studij kakav je bio za francuske uprave.⁴⁵ Dvorski ured u Beču nije udovoljio zahtjevima dalmatinskih općina. Ipak zadarska općina nije se mirila time već 1847. zamolila je austrijskog cara Ferdinanda I za otvaranje privatnog pravnog studija u glavnom gradu Dalmacije. S obzirom na pravnu tradiciju i potrebe za pravnim kadrovima koji se nije mogao lako popuniti, zatim zbog teškog materijalnog položaja mnogih obitelji i nedovoljnog poznavanja talijanskog i njemačkog jezika, car je dopustio otvaranje privatnog studija u Zadru, gdje će se predavati pravne i političke discipline. Tako je odlukom Ministarstva za nastavu i bogoštovlje od 30. rujna 1848. otvoren Zavod za privatni pravni studij u Zadru.^{45a} Za upravitelja Zavoda imenovan je Josip Fontana, predsjednik Tribunala u Zadru. Nastavni kolegij činili su: Giuseppe Zanella koji je predavač za krivično pravo, za teške prekršaje i financijsko pravo dr Franjo Nakić, za prirodno pravo Stjepan Jurić, za statistiku dr Ivan Franceschi, za rimsko i feudalno pravo dr Josip Nagy, za kanonsko pravo, don Šime Meštrović, za građansko pravo dr Antun Smirić, za trgovačko, pomorsko i mjeničko pravo dr Carlo Cerone, za građanski postupak i poslovni stil Bartul Petris, za političke nauke Luigi Mery, dok je Juraj Dominiković bio asistent za krivično i građansko pravo i postupak.⁴⁶ Predavanja u Zavodu slušali su uglavnom studenti iz Zadra i okolice, manje iz drugih krajeva Dalmacije. Njima su se pridružili studenti-povratnici koji su uslijed revolucionarnih previranja u Italiji i Austriji morali prekinuti studije i vratiti

⁴⁴ HAZd, *Misc.* 160, P. 17, br. 1.

⁴⁵ Š. Peričić, »Privatni studij prava u Dalmaciji u prošlom stoljeću«, *Odvjetnik*, br. 6—7/1968, 152, bilj. 2.

^{45a} *Presidijalni spisi Namjesništva*, II/3/1 br. 1130/p. od 12. V 1848. Š. Peričić, »Privatni zavod za pravni studij i pokušaji osnivanja Pravne akademije u Zadru«, *Zadarska revija*, br. 4/1967, 302; A. Benvenuti, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, Milano—Roma, 1954, 288.

⁴⁶ *La voce dalmatica*, br. 15 od 8. IX 1860; Lj.-ić, »Zavod za pravne nauke u Zadru«, *Zadarska revija*, br. 2/1953, 101; Šime Peričić, »Privatni studij prava u prošlom stoljeću«, 158, bilj. 27.

se u domovinu.⁴⁷ Pred posebno formiranom komisijom u Zavodu su polagali ispite neki studenti-povratnici s bečkog i padovanskog pravnog fakulteta, privatisti iz ostale Dalmacije, i svi su ispiti bili priznati kao da su položeni na navedenim fakultetima.⁴⁸ Predavanja i ispiti održavali su se u prostorijama samostana sv. Krševana. Zavod za privatni studij u Zadru trajao je od 1848—1851. U njemu su studenti polagali sva tri državna ispita pred posebno formiranim komisijama. Za vrijeme rada Zavoda predavanja je slušalo oko stotinjak studenata.

Zadarski Zavod za pravni studij nastao je kao izraz potreba za pravnim kadrom u Zadru i Dalmaciji. S druge strane Zavod je utemeljen iz socijalnih razloga, kako bi studij prava bio dostupan ne samo bogatim nego i siromašnim studentima.

V

Izvanredno studiranje u Zadru nije prestalo nakon ukidanja Zavoda za privatni pravni studij. Pedesetih godina priličan broj studenata iz Zadra i Dalmacije privatno se spremao kod istaknutih pravnika-instruktora, a ispite polagali na nekom od spomenutih sveučilišta. Nakon ukidanja Zavoda osnovana su u Zadru dva povjerenišтва pred kojima su se mogla, od ranija tri, položiti dva državna ispita,⁴⁹ a treći na pravnom fakultetu dotičnog sveučilišta.

Privatni studij materijalno je iscrpljivao roditelje mnogih studenata i donosio poteškoće oko polaganja ispita, osobito na austrijskim sveučilištima. Stoga je općina u Zadru (1851) poduzela mjere da se u tome gradu, a za potrebe čitave Dalmacije, otvori stalni sveučilišni zavod.⁵⁰ To bi bila Pravna akademija poput onih koje je bečka vlada odobrila (1850) da se osnuje u Bratislavi, Košicama, Velikom Varadinu, Hermanstadtu i Zagrebu. Prednosti osnivanja Pravne akademije u glavnom gradu Dalmacije sastojale su se u tome što kao

⁴⁷ Arhiv Hrvatske Zagreb, *Banski spisi Kut.* 156, br. 555; *Rivista dalmatica*, br. 36 od 17. XII 1859; *Gazzetta di Zara*, br. 59 od 13. XI 1848. Š. Peričić, »Privatni zavod za pravni studij i pokušaji osnivanja Pravne akademije u Zadru«, 305, 306.

⁴⁸ Pored privatnog pravnog studija u Zadru i u drugim dalmatinskim gradovima, Splitu, Dubrovniku, Kotoru, Hercegovom, Trogiru i Sinju bilo je studenata privatista koje su spremali pravni instruktori. Neki su ispite polagali u Zavodu u Zadru, npr. Splitsani, čiji uspjeh nije zaostajao za onima koji su slušali predavanja u zadarskom Zavodu. Za redovne i privatne (izvanredne) studente vrijedio je isti plan i program. Studenti su koristili bilješke, ali i priručnike, kojima su se služili redovni studenti u Padovi, Paviji, Beču i Grazu.

⁴⁹ *La voce dalmatica*, br. 8 od 21. VII 1860.

⁵⁰ *Rivista dalmatica*, br. 36 od 17. XII 1859; HAZd, *Misc.*, Poz. C, sv. I, II 1—49; *Narodne novine*, Zagreb, br. 168 od 23. VII 1860.

prvo: Zadar ima sveučilišnu pravnu tradiciju; drugo, što se nalazi u središtu istočne jadranske obale gdje bi dolazili studenti iz Dalmacije, iz Istre i Tršćanskog primorja; treće, što taj grad, kao pokrajinsko upravno i sudsko središte, raspolaže s vrhunskim stručnjacima koji su se potvrdili na privatnom pravnom studiju; četvrto, što bi se na temelju prihoda iz domaćih zaklada⁵¹ izdržavao studij; peto, što Zadar ima najpodesnije prostorije za otvaranje sveučilišnog studija.⁵² Po mišljenju zadarske općine Akademija bi utjecala na podizanje kulture i morala, olakšala bi roditeljima izdržavanje djece, podigla ugled Dalmacije i tome slično.

Nasuprot tim argumentima javilo se mišljenje da Dalmaciji ne treba sudaca, odvjetnika i funkcionera svih kategorija. Prigovaralo se da je pokrajina u poljoprivrednom pogledu zaostala, da industrija, trgovina i pomorstvo jedva životare. Točna je bila primjedba da su gospodarske grane zaostale, ali mnoge ustanove i uredi nisu imali pripravnika, a u više mjesta nedostajali su odvjetnici i bilježnici. Pravna naobrazba potrebna je bila mnogima, od običnog građanina i općinskih službenika do zastupnika u saboru i parlamentu.⁵³

U prilog osnivanju Pravne akademije u Zadru išle su i političke promjene do kojih je došlo 1859. u sjevernoj Italiji. Naime, u ratu s Piemontom Austrija je izgubila Paviju, tako da se znatan broj studenata vratio u Dalmaciju. Sveučilište u Padovi bilo je zatvoreno. Tako je znatnom broju dalmatinskih studenata bio onemogućen daljnji studij kao 1848/49. Studiranje na austrijskim sveučilištima također je bilo otežano uslijed nedovoljna poznavanja njemačkog jezika.⁵⁴ To su sve bili razlozi koji su pospješili otvaranje Akademije u Zadru. Ako bi došlo do njezina osnivanja, dat je prijedlog da se utemelji katedra za domaće statute Cresa, Krka, Raba, Paga, Zadra, Šibenika, Trogira, Brača, Splita, Poljica, Hvara s Visom, Korčule, Dubrovnika, Mljeta, Lastova, Hercegnovog, Kotora i Budve kao i katedra za nacionalnu povijest. Što se pak tiče nastavničkog kadra Zadar je imao profesore za kanonsko pravo, statistiku i nacionalnu

⁵¹ Potkraj pedesetih godina Javna uprava u Zadru namjeravala je iskoristiti zakladu Sv. Dimitrija za utemeljenje ženskog internata u kome će se stjecati viša naobrazba. Na to je reagiralo Općinsko vijeće pozivajući se na odluku mletačkog Senata iz 1779. koji je ustanovio zakladu sa svrhom da se školuje muška mladež uključujući osnove pravnih znanosti. Tako npr. godine 1851. ukupna sredstva četiriju zaklada iznosila su 177.759 f.

⁵² *Rivista dalmatica*, br. 36 od 17. XII 1859. Pored nastavne pravne tradicije u Zadru se u drugoj polovici 19. st. javili prvi pravni časopisi u nas *Pravdonoša*, *L'Aula-sudnica* i *Pravo*.

⁵³ *La voce dalmatica*, br. 8 od 21. VII 1860. i br. 11 od 11. VIII 1860.

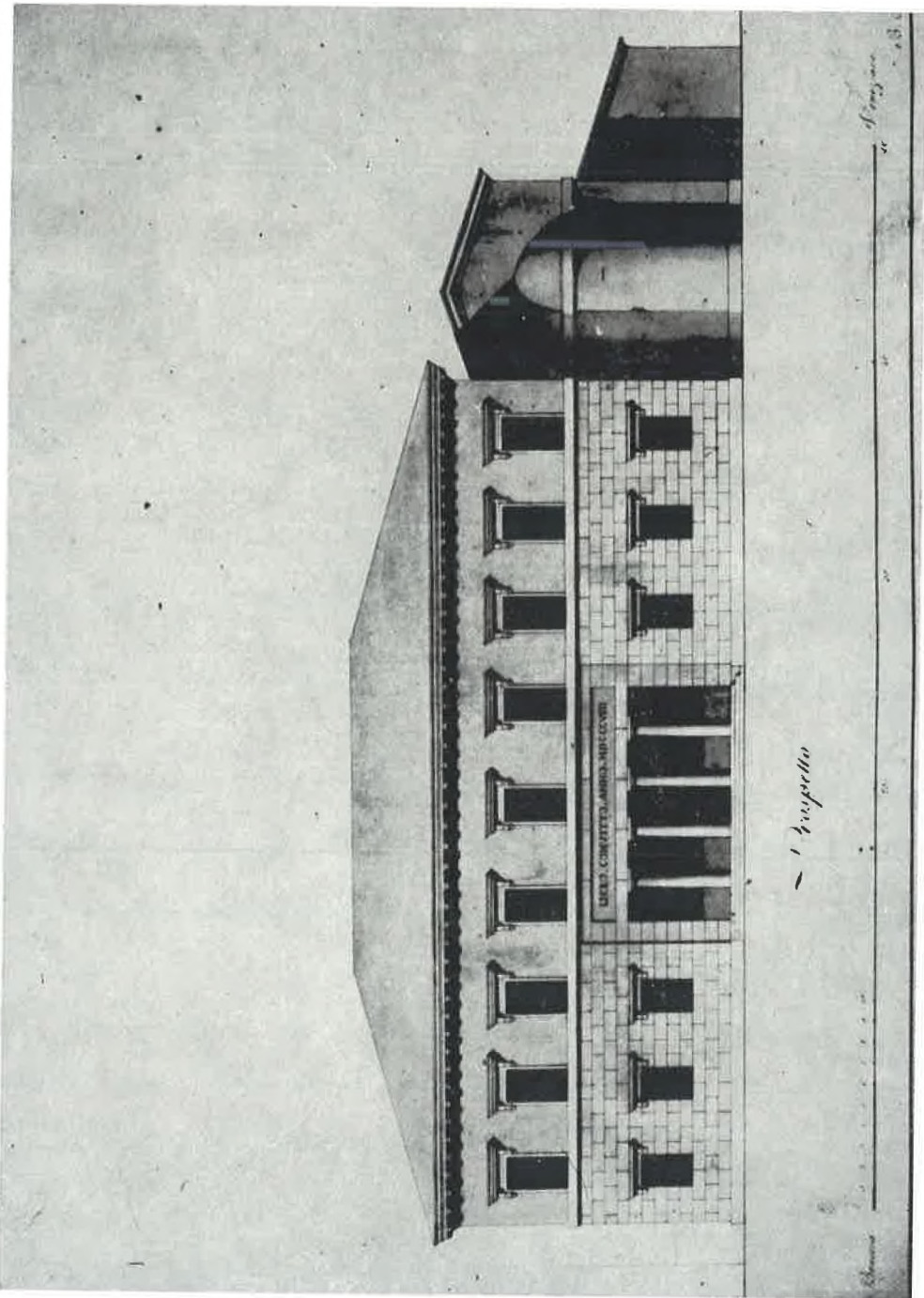
⁵⁴ *La voce dalmatica*, br. 1 od 2. VI 1860; *Osservatore dalmato*, od 2. XI 1859. i *Rivista dalmatica*, br. 36 od 17. XII 1859.

*Nome de' Gioveni che ottinero il Grado Academico nelle Scuole
Centrali di Zara, d'ogni anno Settembre 1811 unido*

- Medici* — d. S. Paolo Livi di Scardon
Farmacopi — d. S. Michel Berich di Zara
 d. S. Gaetano Brizzi di Zara
Ingegneri Architetti — d. S. Pietro Costa di Zara
Agricoltori — d. S. Antonio Jumi di Krin
 „ Giuseppe Galpi di Sebenico
 „ Gausto Melli di Zara
Legali — d. S. Simon Bayra di Zara
 „ Domenico Bidonach di Cetta vecchia Isp. di Spina
 „ Francesco Balat di Sebenico
 „ Vincenzo Banti di Lippa
 „ Giacomo Calvi di Zara
 „ Antonio Corvija di Zara
 „ Ofara Orziza di Zara
 „ Vincenzo Mira di Scardona
 „ Giovanni Monti di Krin
 „ Pio Paolo Ponte di Zara
 „ Benedetto Livi di Scardon
 „ Giuseppe Scarpi di Zara
 „ Biaggio Solfi de Bepi di Ofan Brov. di Trieste

Redaj — d. S. Giovanni Berich di Zara

Certificata Veridica
 Il Reggente dell'istituto Centrali di Zara
 A. Zanovazzo

Neostvaren Mazzolijev projekt za zgradu liceja god. 1808. Pročelje.

povijest.⁵⁵ Pretpostavlja se da će i studenata biti dovoljno ne samo iz Dalmacije nego i s Kvarnerskih otoka, drugih otoka, Rijeke i Istre. Međutim ni druge akademije nisu imale puno studenata, oko pedesetak najviše.⁵⁶

Molbi zadarske općine iz 1851. udovoljeno je pod uvjetom da se pronađu lokalna sredstva za izdržavanje Pravne akademije. Austrijska središnja administracija godinama je odugovlačila njezino osnivanje i tek godine 1857. Ministarstvo za nastavu i bogoštovlje odgovorilo je da nije smatralo za shodno osnivanje Akademije u Zadru.⁵⁷ Međutim, nije bilo razloga da ne dođe do osnivanja navedene ustanove, jer su i pedesetih godina postojale iste one zaklade iz kojih se izdržavao Licej i Centralne škole za francuske uprave. Dakle, pravni studij u Zadru ne bi išao na teret države, kako je bila ustaljena praksa da se iz državne blagajne dijelom izdržavaju sveučilišta u Pragu, Paviji, Krakovu, Beču, Grazu, Pešti, Innsbrucku i Lavovu. Koristeći sve prednosti koje je Zavod imao, općina je ovoga puta uputila delegaciju u Beč koju su činili Marko Crnica i Frane Stermić⁵⁸ sa zadatkom da mole središnje vlasti neka odobre osnivanje Pravne akademije u Zadru. Delegacija se vratila bez konkretnih rezultata u nadi da će se to pitanje ipak povoljno riješiti. Po svemu sudeći do osnivanja Pravne akademije u Zadru nije došlo.^{58a}

Međutim, privatno spremanje ispita i dalje je ostalo, a polaganje se obavljalo pri povjereništva u Zadru. Godine 1886. Ministarstvo za nastavu i bogoštovlje izdalo je naredbu kojom se raspuštaju povjereništva, tako da su se sva tri državna ispita unaprijed morala polagati na nekom sveučilištu u Cislajtaniji.⁵⁹

Nakon ujedinjenja Italije dalmatinski studenti ponajviše odlaze na austrijska sveučilišta Beč, Graz i Innsbruck. Otvaranjem sveučilišta u Zagrebu (1874) otklonjene su jezične prepreke i pružena mogućnost većem broju studenata iz Dalmacije da studiraju na nacionalnom sveučilištu.

Otvaranje Sveučilišta u Zagrebu pozdravili su *Narodni list*, *Zemaljski odbor*, *Matica dalmatinska*, mnoge općine, čitaonice i pojedinci. Tom svečanom činu prisustvovalo je nekoliko rodoljuba iz Dal-

⁵⁵ I na drugim sveučilištima postojale su takve i slične katedre. Tako npr. na bečkom sveučilištu postojale su i katedre za povijest germanskog i mađarskog prava, u Grazu i Innsbrucku za povijest prava i povijest germanskog prava, u Lavovu i Krakovu su katedre za poljsko, a u Krakovu za francusko pravo, u Pešti i na akademijama u Kaschanu i Velikom Varadinu održavala su se o mađarskom pravu. (*La voce dalmatica*, br. 8. od 21. VII 1860).

⁵⁶ *La voce dalmatica*, br. 8 od 2. VII 1860.

⁵⁷ *La voce dalmatica*, br. 15 od 8. IX 1860.

⁵⁸ *Glasnik dalmatinski*, br. 57 od 17. VII i br. 61 od 31. VII 1860.

^{58a} Š. Peričić, »Privatni zavod za pravni studij i pokušaji osnivanja Pravne akademije u Zadru«, 311.

⁵⁹ B., »Sveučilišno pitanje«, Jubilarni broj *Narodnog lista*, 1912, 94.

macije među kojima je i Kosto Vojnović, koji je u nastupnom govoru pozvao roditelje u Dalmaciji da šalju djecu na studije u Zagreb na »svoje sveučilište, da se tu otrese talijanštine, da se privikne hrvatsini.«⁶⁰ Nekolicini preporodnih prvaka u Dalmaciji ukazala se prilika da budu profesori na sveučilištu, npr. dr Miho Klaić, dr Đuro Pulić, dr Kosto Vojnović i Natko Nodilo. Posljednja dvojica su prihvatili ponude i postali profesori: Kosto Vojnović za Građansko pravo na Pravnom, a Natko Nodilo za opću povijest srednjeg vijeka na Filozofskom fakultetu. Prisustvo profesora i studenata iz Dalmacije u Zagrebu bilo je u skladu s preporodnim težnjama i skroman doprinos duhovnoj integraciji hrvatskog naroda.

Nakon prvog oduševljenja priliv studenata iz Dalmacije u Zagreb se smanjuje.⁶¹ Uzroke treba tražiti u tome što se ispiti, položeni na Zagrebačkom sveučilištu, nisu priznavali u Cislajtaniji. Drugo, austrijske vlasti nisu davale stipendije za studiranje izvan Cislajtanije. Od 1878. dalmatinski studenti u Zagrebu mogli su slušati sve četiri godine i polagati prvi državni ispit (druga dva kod povjereništava u Zadru). Ukazala se mogućnost dobivanja stipendija, ali je prethodno trebalo tražiti odobrenje od Ministarstva u Beču. To je trajalo do 1886. kada su ukinuta povjereništva, time i mogućnost polaganja ispita u Zadru.

Početak našeg stoljeća priznavao se studij prava u Zagrebu s tim da se položi dopunski ispit iz pozitivnog austrijskog prava u Beču. Međutim, rigorozni se nisu priznavali sa Zagrebačkog sveučilišta, već su se morali ponoviti na nekom sveučilištu u Cislajtaniji. O poteškoćama studiranja u Zagrebu više puta se raspravljalo u dalmatinskom saboru i bečkom parlamentu, ali do prvog svjetskog rata ništa se radikalno nije izmijenilo.⁶²

Dakle, i u drugoj polovici devetnaestog stoljeća onemogućeno je redovito studiranje prava u Zadru i Dalmaciji odbijanjem molbe da se utemelji Pravna akademija u Zadru. Tako su i u buduće dalmatinski studenti, i to samo oni iz imućnijih obitelji, morali stjecati visoku stručnu naobrazbu na evropskim sveučilištima, osobito u Italiji i Austriji. Manji broj je dolazio do akademskih naziva putem izvanrednog privatnog studiranja. Od 1874. Zagreb je trebao biti privlačno sveučilišno središte za studente iz Dalmacije, ali je i to onemogućeno političkim razlozima. Svrha je bila usmjeriti dalmatinsku studentsku mladež na austrijska sveučilišta, kako bi se obrazovali na njemačkom jeziku i u austrijskom duhu.

⁶⁰ Jubilarni broj *Narodnog lista*, 1912, 94.

⁶¹ J. Šidak, »Sveučilište do kraja Prvoga svjetskoga rata«, *Spomenica u povodu 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, I, Zagreb, 1969, 119.

⁶² B., »Sveučilišno pitanje«, Jubilarni broj *Narodnog lista*, 1912, 94.

VI

Drugo visoko bogoslovsko učilište u Zadru je Pravoslavni bogoslovski zavod, utemeljen godine 1869. Do njegova osnutka postojala je Klirikalna škola za spremanje svećeničkog podmlatka, u Šibeniku, koja je skupa s Episkopijom, osnovanom za francuske uprave, preseljena u Zadar (1841) kako bi njihovo djelovanje središnje pokrajinske vlasti mogle lakše i izbliza nadgledati.⁶³

Klirikalna škola nije odgovarala suvremenom sistemu obrazovanja, potrebama i zahtjevima crkve. U školu su se upisivali učenici sa svršenom osnovnom školom što nije odgovaralo zahtjevima za općom i bogoslovskom naobrazbom svećeničkih kandidata. Nove prilike i potrebe tražile su od svećenika širu i dublju naobrazbu, puno više nego što mu je nudila Klirikalna škola.

Do reorganizacije i modernizacije bogoslovске nastave došlo je šezdesetih godina i kretalo se u dva smjera: opći (gimnazijski) i specijalni (bogoslovski). Tako je godine 1860. odlučeno da se u Klirikalnu školu upisuje samo one učenike koji su završili nižu gimnaziju. Uz pomoć stipendija školske godine 1863/64. prispjela je u Zavod prva generacija sa završenom nižom gimnazijom. Međutim, i to predznanje nije bilo dovoljno, pa je episkop Stevan Knežević zahtijevao da je za studij bogoslovije potrebna puna gimnazijska naobrazba. Taj prijedlog je prihvaćen, pa se Klirikalna škola, poslije trideset godina djelovanja u Šibeniku i Zadru, ugasila (1864).

Školske godine 1869/70. otpočeo je s radom Pravoslavni bogoslovski zavod⁶⁴ u koji se upisala prva generacija gimnazijalaca. Tu su počeci visokoškolske vjerske nastave u pravoslavnoj crkvi Dalmacije. Zavod je počeo raditi sa četiri profesora po novom nastavnom planu i programu. Studijski predmeti podijeljeni su u četiri grupe, prema broju katedara. Studirale su se biblijske nauke, osnovno, dogmatsko, moderno i pastirsko bogoslovlje, opća povijest crkve, crkveno pravo, liturgika, homilitika, katehetika, pedagogija, enologija, agronomija, crkveno-slavenski jezik, grčki jezik, crkveno pjevanje itd.⁶⁵ U početku profesori su predavali po više predmeta, ali se postupno profesorski zbor povećavao. Među istaknutijim profesorima treba spomenuti Nikodima Milaša, prvog rektora Zavoda, pisca i teologa, Đorda Nikolajevića, Ljubomira Vujnovića i Spiridona Ka-

⁶³ *Izveštaj o Pravoslavnom Bogoslovskom Zavodu u Zadru za 1878/79*, Zadar, 1879. 20, 21; Lj. Vrce l j, »Klirikalna škola u Šibeniku i Zadru (1834—1864)«, *Almanah Srbi i pravoslavlje u Dalmaciji i Dubrovniku*, Zagreb, 1971, 107—121.

⁶⁴ *Izveštaj o Pravoslavnom Bogoslovskom Zavodu u Zadru za 1893/94*, 14.

⁶⁵ Poblježe o tome vidi *Izveštaje o Pravoslavnom Bogoslovskom Zavodu*, od 1878. pa dalje, te HAZd, *Spisi eparhije dalmatinske*, svež. 120, br. 184/42 od 28. I 1879.

lika. U prvih dvadasetak godina najveće zasluge za unapređenje Zavoda imao je N kodim Milaš koji je 1891. napustio Zavod jer je izabran za dalmatinskog episkopa. Novopridošle nastavničke snage trudile su se da unaprijede nastavu i da je podignu na razinu suvremenog stanja bogoslovskih nauka.

Pravoslavni bogoslovski zavod od školske godine 1880/81. poznat je pod imenom »Pravoslavno Bogoslovsko sjemenište« koje je od slijedeće školske godine radilo po novom, preinačenom nastavnom planu i programu. Pitomci Sjemeništa uglavnom su bili iz Dalmatinske i Kotorske eparhije, a ponešto iz sjeverne Hrvatske, Gornjo-Karlovačke eparhije i Bosne. Bogoslovija se mogla studirati redovno i izvanredno,⁶⁶ broj slušatelja kretao se do dvadeset, rijetko kada više. Kandidati su uglavnom bili iz zadarske i kotorske gimnazije, tako da je bilo više pripravnika nego što bi ih se upisalo. Poslije prve godine dolazilo bi do osipanja studenata. Bogoslovi su spremali ispite po zabilježkama s predavanja koje bi proširivali drugim sadržajima. Studenti koji bi pokazali bolji uspjeh mogli su dobiti državne stipendije i nastaviti studije na bogoslovskim naukama u Beču i Černovu.⁶⁷

Uz sjemenište postojala je knjižnica koju su utemeljili pitomci svojim dobrovoljnim priložima, a ostali knjižni fond povećavao se poklonima, ostavštinama i državnim dotacijama. Godine 1869. knjižnica je imala sto i osamdeset naslova, a 1893. fond se popeo na četrnaest tisuće i jedan naslov. Domaće i strane prinove sastojale su se uglavnom od bogoslovskih, književnih, povijesnih, lingvističkih, filozofskih i drugih stručnih djela. U posjedu knjižnice nalazio se lijepi fond domaćih i stranih novina i časopisa.⁶⁸

Pravoslavno bogoslovsko učilište središnja je i jedina visokoškolska nastavna ustanova u Dalmaciji koja je školovala svećenički podmladak za obje eparhije — Dalmatinsku i Kotorsku, ali je bilo ponešto bogoslova iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine i gornje Hrvatske. U usporedbi s Klirikalnom školom nastava u Pravoslavnom bogoslovskom zavodu bila je na višoj razini, suvremenija, s višom školskom spremom polaznika, s planom i programom koji je odgovarao visokoj bogoslovskoj školi.⁶⁹ U skladu s tim obrazovna razina pravoslavnog svećenstva u Dalmaciji znatno se popravila u usporedbi s prvom polovicom stoljeća.

⁶⁶ Izvještaj o Pravoslavnom Bogoslovskom Zavodu za 1882/83, 44 i HAZd, Spisi eparhije dalmatinske, svež. 120 br. 1269/339 od 8. VIII 1879.

⁶⁷ Izvještaj o Pravoslavnom Bogoslovskom sjemeništu za 1893/94, 19. O sjedodžbama koje je izdalo Sjemenište vidi HAZd, Spisi eparhije dalmatinske, svež. 177, br. 276 ex 96 od 16. IX 1894.

⁶⁸ Izvještaj o Pravoslavnom Bogoslovskom Sjemeništu za 1893/94, 78.

⁶⁹ HAZd, Spisi eparhije dalmatinske, svež. 177, br. 386 od 4. XII 1894.

Početak redovne visokoškolske javne nastave u Zadru usko je povezan s reformskim zahvatima Vincenza Dandola s kojima je u stvari započeo buržoaski preobražaj Dalmacije. Dandolo je ocijenio da Dalmacija ima sve uvjete da se preobrazi od zaostale feudalne u naprednu zemlju, pogotovo ukoliko prihvati buržoaske tekovine Evropskog zapada. Smatrao je da će se proklamirana reforma najbolje sprovesti u djelo preko mladih učenih ljudi s kojima je Dalmacija do tada oskudijevala. U ranijim stoljećima stjecanje visoke naobrazbe na tadašnjim sveučilištima bio je privilegij plemića, a s francuskom upravom dolazi do korjenita prijeloma, tj. demokratizacije školstva uz pomoć doseljenih učenih Talijana i domaćih stručnjaka. Prvi put u povijesti dalmatinskog školstva omogućeno je redovno studiranje u domovini. Zamišljeni studij u Zadru provodi se kroz dvije faze. Prva faza traje od 1806—1810. kada je osnovan Licej čiji su viši odjeli na razini više škole. Druga faza podudara se sa školskom godinom 1810/11. kada su viši odjeli Liceja prerasli u Centralne škole koje su imale oznake fakulteta na razini sveučilišta. Među sedam fakulteta u Zadru medicinski je prvi u Hrvata.

Više i visoko školstvo u Zadru nastalo je i razvijalo se u ratnim prilikama za vrijeme strane dominacije, gospodarske nestabilnosti, uz skromnu opremu, ali veliki radni elan studenata i profesora, što se očituje u godišnjim nagradama i priznanjima. Po socijalnoj strukturi, uz sinove plemića, vide se i građani, uz domaće Talijane sve više i Hrvati ne samo iz Zadra nego i cijele Dalmacije i dalje prema sjeveru do Rijeke. Za francuske uprave počinje i završava se redovno više i visoko svjetovno školstvo u Zadru, a za druge austrijske dominacije dolazi do osnivanja i kontinuiranog rada visokih bogoslovskih učilišta koji su po planu i programu izjednačeni s drugim teološkim fakultetima u Austriji.

Za vrijeme Austrije vanekonomsom prisilom usporen je gospodarski i društveni razvitak a time zakočen građanski preobražaj što se pored ostalog ogleda i u odbijanju otvaranja redovnih sveučilišnih studija u Zadru. Bez novih liječnika, inženjera, geodeta, ljekarnika i drugih stručnjaka nemoguće je bilo zamisliti napredak Dalmacije. Najviše što je Austrija dopustila je privatni studij i to zahvaljujući zadarskoj inicijativi, a traženje da on postane redovni studij i dobije naziv akademije, poput onih u drugim zemljama carstva, vlada je odbila. Dok su Sveučilišta u Monarhiji padala na teret države, zadarska općina osigurala je ekonomsku podlogu za održavanje studija, osigurala je prostorije i dijelom kadrove. Nu sve to nije pomoglo da bi se dobila dozvola za osnivanje redovnog pravnog studija u Zadru.

Kako za francuske tako i za austrijske dominacije visoko školstvo nastaje ili se pokreće u ratnim godinama 1848—1851 ili 1859/60.

Pobjedom kontrarevolucionarnih snaga sve ustavne institucije su ukinute, pa i Zavod za privatni pravni studij. Za Bachova apsolutizma teško je moglo doći do osnivanja Pravne akademije. Tako je za austrijske uprave dalmatinskim studentima određeno da imućniji stječu visoku naobrazbu na talijanskim i austrijskim sveučilištima, a siromašniji izvanrednim privatnim studijem.

Uz sve poteškoće Zadar se u devetnaestom stoljeću razvio u visokoškolski centar i privlačno sveučilišno središte ne samo za dalmatinsko nego i šire istočnojadransko područje do Rijeke i Istre. Da su političke prilike bile povoljnije, glavni grad Dalmacije imao je sve uvjete da dobije obilježje jadranskog sveučilišnog centra s obzirom da na istočnoj obali nije bilo sveučilišta. U cjelini uzevši visoko školstvo u Zadru u devetnaestom stoljeću značajan je doprinos povijesti visokog školstva u Hrvatskoj.

VISOKO ŠKOLSTVO U ZADRU TIJEKOM DEVETNAESTOG STOLJEĆA

Stijepo Obad: ISTRUZIONE PUBBLICA SUPERIORE A ZADAR NEL XIX SECOLO

Riassunto

Istruzione pubblica superiore in Dalmazia ebbe inizio nel periodo dell'amministrazione francese (1806—1811) ed era strettamente collegata alla politica riformatore del provveditore generale Vincenzo Dandolo. Per condurre a termine la riforma era necessario un personale con qualifiche superiori di cui la Dalmazia non disponeva, e perciò Dandolo sostenuto dai patrioti del paese, inaugurò lo studio a Zadar, che si svolse in due fasi. Nella prima dal 1806—1810 erano le sezioni superiori del Liceo al livello delle scuole superiori le quali nel 1810/1811 passarono a Scuole centrali con sette facoltà e cioè: medicina, farmacia, ingegneria e architettura, geodesia, giurisprudenza e teologia. L'istruzione pubblica zaratina al livello universitario era finanziata dalle quattro fondazioni nazionali. Con decreto delle autorità superiori francesi dell'anno 1811 vennero abolite, probabilmente per motivi di insufficienza finanziaria.

Durante la seconda amministrazione austriaca, con tutti i possibili sforzi da parte del comune di Zadar, non si riattivò l'attività delle scuole superiori. Si acconsentiva lo studio della giurisprudenza, però soltanto come studio straordinario. Contemporaneamente agli studenti privatisti esisteva un Istituto per gli studi giuridici privati (1848—1851).

Nel periodo dell'assolutismo di Bach si è tentato di istituire lo studio regolare sotto nome di Accademia giuridica, però sembra che a ciò non si è giunti, mentre era in vigore la Costituzione. I Dalmati più ricchi in generale studiavano alle università italiane ed austriache, i più poveri privatamente. Sia gli uni che gli altri si scontravano con le difficoltà finanziarie nonché con la scarsa conoscenza della lingua. Oltre all'istruzione superiore laica c'erano due istituti teologici, quello cattolico, (1826), e quello ortodosso (1869) al livello dell'insegnamento universitario. Tali istituti sono conosciuti per alcuni teologi eruditi, professori eccellenti, letterati e scienziati.

Nonostante tutte le difficoltà la capitale dalmata divenne nel secolo XIX un centro importante non soltanto per il territorio dalmato, ma anche per tutto il litorale adriatico orientale.